

คู่มือองค์ความรู้เพื่อการใช้ประโยชน์จริง

การจัดการความรู้ภูมิปัญญาการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนสู่
การสร้างแหล่งเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชนพึ่งตนเอง
อย่างยั่งยืน ป่าชุมชนเลอตอ อำเภอแม่ระมาด จังหวัดตาก

ดร.ปัญญา ไวยบุญญา ดร.ประภัสสร ยอดสง่า ผศ.ดร.จรีพร นาคสัมฤทธิ์
ผศ.ดร.ปนัดดา ลาภเกิน ผศ.ดร.บุญธิดา ม่วงศรีเมืองดี
และ ดร.ศศิธร โคสุวรรณ
วิทยาลัยโพธิวิชชาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยและนวัตกรรมจาก
สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.)
ประจำปีงบประมาณ 2566

คำนำ

คู่มือองค์ความรู้เพื่อการใช้ประโยชน์จริง เป็นการถ่ายทอดความรู้ในโครงการ การจัดการความรู้ภูมิปัญญาการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนสู่การสร้างแหล่งเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาชุมชนพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน ป่าชุมชนเลอตอ อำเภอแม่ระมาด จังหวัดตาก มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดการและถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการจัดการป่าชุมชน และการบริหารจัดการป่าชุมชนตามแนวพระราชดำริและภูมิปัญญาของชุมชน จัดทำฐานข้อมูลทรัพยากรท้องถิ่นด้วยระบบภูมิสารสนเทศชุมชน พัฒนาแหล่งเรียนรู้ป่าชุมชนเพื่อนำไปสู่การสร้างความมั่นคงด้านอาหารและอาชีพของชุมชน โดยใช้ชุดความรู้จากแนวพระราชดำริที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรป่าไม้ในหลายโครงการ อาทิ โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (อพ.สธ.) โครงการสร้างป่า สร้างรายได้ ตามพระราชดำริ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี นอกจากนี้ยังได้ออกองค์ความรู้จากคณะผู้จัดทำที่ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวข้องกับป่าชุมชน การจัดทำฐานข้อมูลทรัพยากรท้องถิ่นด้วยระบบภูมิสารสนเทศ และองค์ความรู้ในด้านการสร้างแหล่งเรียนรู้ คู่มือนี้จึงสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับชุมชนที่สนใจการดำเนินงานด้านป่าชุมชน และชุมชนที่ต้องการปกป้องรักษาทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริและแนวทางการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์เพื่อให้เกิดความยั่งยืน

คณะผู้จัดทำ

มีนาคม 2567

สารบัญ

	หน้า
บทนำ	1
ป่าชุมชน	1
ประโยชน์ของทรัพยากรป่าไม้ และการใช้ประโยชน์จากผลผลิต จากป่าที่ไม่ใช่เนื้อไม้ หรือ ของป่า	4
ความหมายของ “ของป่า”	5
มูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ของทรัพยากรป่าไม้	6
การบริหารจัดการป่าชุมชน	7
แผนจัดการป่าชุมชน	9
การปกป้อง รักษา และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม	12
แนวพระราชดำริที่เกี่ยวข้องกับ การบริหารจัดการ การอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน	13
แนวพระราชดำริ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิ พลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร	13
วิธีการปลูกป่าให้สร้างรายได้	16
ขั้นตอนการปฏิบัติงานโครงการสร้างป่า สร้างรายได้	19
โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระ เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (อพ.สธ.)	20
การดำเนินการเก็บข้อมูลทรัพยากรท้องถิ่น โครงการ อพ.สธ.	20
การสำรวจและจัดทำข้อมูลชุมชนด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์	22
จุดมุ่งหมายของการศึกษาและสำรวจปัญหาชุมชน	22
ข้อมูลชุมชน	22
ขอบข่ายการสำรวจชุมชน	24

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์	26
ขั้นตอนในการได้มาซึ่งข้อมูลในระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์	27
การจัดแหล่งเรียนรู้ที่มีการมีส่วนร่วมของชุมชน	36
รูปแบบการจัดแหล่งเรียนรู้จากการมีส่วนร่วมของชุมชน	37
แหล่งเรียนรู้ของชุมชน	39
หลัก 3 ส่งเสริม การส่งเสริมการจัดแหล่งเรียนรู้ชุมชน	40
หลัก 4 สอน	42
หลัก 1 สร้าง	43
เอกสารอ้างอิง	45

บทนำ

ป่าชุมชน

ประเทศไทยถือเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางทั้งพันธุ์พืช และพันธุ์สัตว์ โดยเป็นแหล่งที่อยู่สำคัญของพืชที่หายาก และใกล้สูญพันธุ์เป็นจำนวนมาก จากสถิติพื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทย ปี พ.ศ. 2516 - 2564 พบว่าในปี พ.ศ. 2516 พื้นที่ป่าปกคลุมพื้นที่ประมาณร้อยละ 43.2 และลดลงเหลือเพียงร้อยละ 31.59 ในปี พ.ศ. 2564 (กรมป่าไม้, 2564) พื้นที่ป่าที่ลดลงนั้นเนื่องมาจากการตัดไม้ การเปลี่ยนผืนป่าเป็นพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่เพาะปลูก ซึ่งเกิดจากการเพิ่มขึ้นของประชากรและการขยายตัวของเศรษฐกิจที่เน้นการใช้ทรัพยากรมาพัฒนาประเทศมากขึ้น จนทำให้เกิดมาตรการและการรณรงค์ต่าง ๆ จากทั้งภาครัฐและภาคเอกชนที่ต้องการคืนความอุดมสมบูรณ์ให้กับระบบนิเวศป่าไม้อีกครั้ง โดยการส่งเสริมให้จัดตั้งป่าชุมชน จัดเป็นมาตรการสำคัญประการหนึ่งในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อให้การอนุรักษ์ป่าเป็นไปอย่างยั่งยืน และประชาชนได้รับประโยชน์ นอกจากนี้ ยังเป็นการลดความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้และที่ดินของรัฐที่ยังคงเป็นปัญหาต่อเนื่องเรื่อยมา

ปัจจุบัน พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 ประกาศใช้เป็นกฎหมายแล้ว หลังจากรับการขับเคลื่อนและพยายามผลักดัน ร่าง พ.ร.บ. ป่าชุมชน ตั้งแต่ปี 2535 โดย คำว่า “ป่าชุมชน” ตาม พ.ร.บ. นี้ หมายความว่า ป่านอกเขตป่าอนุรักษ์หรือพื้นที่อื่นของรัฐนอกเขตป่าอนุรักษ์ที่ได้รับอนุมัติให้จัดตั้งเป็นป่าชุมชน โดยชุมชนร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์ พื้นที่ฟู จัดการ บำรุงรักษาตลอดจนใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชนอย่างสมดุลและยั่งยืน โดยมีสาระที่สำคัญ เช่น 1. กำหนดให้มีโครงสร้างการบริหารในรูปแบบคณะกรรมการใน 3 ระดับ ได้แก่ คณะกรรมการนโยบายป่าชุมชน คณะกรรมการป่า

ชุมชนระดับจังหวัด และคณะกรรมการจัดการป่าชุมชน 2. การจัดตั้งป่าชุมชน ชุมชนสามารถยื่นคำขอจัดตั้งป่าชุมชนได้ โดยกำหนดพื้นที่ป่าชุมชนเป็นบริเวณเพื่อการอนุรักษ์และบริเวณเพื่อการใช้ประโยชน์ 3. การจัดการป่าชุมชน กำหนดให้มีแผนการจัดการป่าชุมชน ให้มีหลักเขต ป่าย ทั้งยังให้สมาชิกป่าชุมชนมีสิทธิใช้ประโยชน์จากผลผลิตและบริการจากป่าชุมชน ซึ่งได้แก่ การเก็บหาของป่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชน การส่งเสริมการเรียนรู้และการสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การนันทนาการ รวมไปถึงการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอื่น เช่น น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคในครัวเรือนหรือใช้ในกิจกรรมของชุมชน 4. เงินรายได้และทรัพย์สินส่วนกลางที่เกิดจากค่าธรรมเนียมค่าบริการ เงินสนับสนุนจากรัฐบาล เงินบริจาค ไม้ที่สมาชิกร่วมกันปลูกสามารถนำมาใช้เพื่อการจัดการป่าชุมชนในท้องถิ่นได้ 5. สำหรับป่าชุมชนที่จัดตั้งตามกฎหมายเดิม และยังมีอายุโครงการอยู่ ให้ถือว่าได้รับอนุมัติจัดตั้งเป็นป่าชุมชนโดย พ.ร.บ.ฉบับนี้ (พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562)

ชุมชนถือเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการดูแล รักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติทั้ง ดิน น้ำ ป่า ทรัพยากรเหล่านี้ทำให้เกิดคุณค่าทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ชุมชนที่มีฐานทรัพยากรเหล่านี้สามารถนำไปสู่การสร้าง ความมั่นคงทางอาหาร ด้วยการ ใช้ประโยชน์จากป่าทั้งส่วนของเนื้อไม้และผลิตภัณฑ์ที่ไม่ใช่เนื้อไม้หรือของป่า (Timber and non-timber forest products) ช่วยสร้าง อาชีพของคนในชุมชน มีน้ำที่นำมาใช้เพื่อการเกษตร การอุปโภคและบริโภคใน ครัวเรือน รวมถึงการได้รับบริการจากระบบนิเวศ (Ecosystem services) ซึ่งเป็น ความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ การบริการจากระบบนิเวศ ประกอบด้วยบริการทางตรง (Provisioning Services) ได้แก่ ประโยชน์ในด้าน

อาหาร การเป็นแหล่งวัตถุดิบ น้ำสะอาด เป็นต้น การบริการด้านการควบคุม (Regulating Services) เช่น การควบคุมคุณภาพน้ำ อากาศ มลพิษต่าง ๆ การบริการด้านการสนับสนุน (Supporting Services) ได้แก่ กระบวนการหมุนเวียนสาร การสร้างดิน กระบวนการสังเคราะห์ด้วยแสง และการบริการด้านวัฒนธรรม (Cultural Services) เช่น การเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การศาสนาและความเชื่อ เป็นต้น (WWF, 2016)

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติถือเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยสร้างความยั่งยืนให้กับ การใช้ทรัพยากรของชุมชน โดยหลักสำคัญการจัดการฐานทรัพยากรธรรมชาติของ ชุมชน (Community-based natural resource management, CBNRM) มีความ เกี่ยวข้องโดยตรงกับสมาชิกในชุมชนและองค์กรชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการและ การอนุรักษ์ การกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปยังท้องถิ่น สิทธิทางกฎหมายกับใน การจัดการทรัพยากรท้องถิ่น รวมถึงการใช้คุณค่าทางประเพณี วัฒนธรรมและ ความรู้ทางนิเวศวิทยามาใช้การจัดการที่เป็นปัจจุบัน (Kellert *et al.*, 2000) สมาชิก ในชุมชนเป็นผู้ที่สามารถอนุรักษ์ จัดการ และใช้ทรัพยากร เป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบ หากทรัพยากรธรรมชาติเกิดการสูญเสียขึ้น ดังนั้น ควรจะมีเครื่องมือที่เหมาะสมใน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพ และสร้าง ความสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์กับการอนุรักษ์ นอกจากนี้ชุมชนควรที่จะได้รับ การสนับสนุนและเสริมศักยภาพด้านการจัดการ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต ของสมาชิกในชุมชนด้วย (Thakadu, 2003)

ประโยชน์ของทรัพยากรป่าไม้ และการใช้ประโยชน์จากผลผลิตจากป่าที่ไม่ใช่เนื้อไม้ หรือ ของป่า

“ป่า” เป็นแหล่งรวบรวมพรรณไม้นานาชนิด เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า และเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจเพื่อให้ประชาชนสามารถไปพักผ่อนในที่ที่มีทิวทัศน์ธรรมชาติอันสวยงาม ป่ายังช่วยรักษาสมดุลให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ เช่น ดิน และน้ำ ซึ่งทั้งหมดนี้จัดเป็นประโยชน์ทางอ้อมของป่า ที่มีต่อมนุษย์ ประโยชน์โดยตรงของป่า ต่อมนุษย์ได้แก่การที่มนุษย์นำไม้มาสร้างที่อยู่อาศัยหรือทำเครื่องเรือน หรือผลผลิตจากป่าอื่น ๆ ที่ไม่ใช่เนื้อไม้หรือของป่า มาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต เช่น นำมาเป็นอาหาร ใช้เป็นเชื้อเพลิง หรือใช้เป็นยารักษาโรค ซึ่งคนในเมืองอาจจะลืมประโยชน์ข้อนี้ของป่าไป เพราะด้วยความก้าวหน้าของเทคโนโลยีและอุตสาหกรรมต่าง ๆ ประกอบกับการลดจำนวนลงของพื้นที่ป่าทำให้มนุษย์เริ่มอยู่ห่างไกลกับธรรมชาติมากขึ้น แต่ในอีกมุมหนึ่งการใช้ชีวิตตามแบบอย่างของชุมชนที่อยู่ใกล้กับป่ามีการพึ่งพิงและใช้ประโยชน์จากป่ามาช้านาน การเรียนรู้ การใช้ประโยชน์จากป่าอาจถือเป็นองค์ความรู้ของชุมชนที่ถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปยังรุ่นต่อไป เห็นได้จากการศึกษาวิจัยการใช้ประโยชน์จากพืชของคนในท้องถิ่นต่าง ๆ หรือ พฤกษศาสตร์พื้นบ้าน

ความหมายของ “ของป่า”

พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 ให้ความหมายของ “ของป่า” ไว้ว่า สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่ในป่าชุมชน ได้แก่ 1) พืช ถ่านไม้ ไม้ไผ่ เปลือกไม้ ใบไม้ ดอกไม้ เมล็ด ผลไม้ หน่อไม้ ชัน และยางไม้ 2) หญ้า อ้อ พง แคม ปรีอ คา กก กระจุต กูด เห็ด และพืชอื่น 3) ครั่ง รังผึ้ง น้ำผึ้ง ชีผึ้ง มูลค้างคาว และ 4) สัตว์บก สัตว์น้ำ สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ สัตว์ปีก แมลง รวมทั้งไข่ของแมลงที่ไม่ใช่สัตว์ป่าสงวน โดยมาตรา 50 ระบุให้ชุมชน สามารถเก็บหาของป่าในป่าชุมชนได้แต่ต้องเป็นไปอย่างสมดุลและยั่งยืน ไม่ทำลายความหลากหลายทางชีวภาพ หรือส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในป่าชุมชน และให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์กำหนด (พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562) การใช้ประโยชน์จากป่าจึงเป็นเพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย ให้กับประชาชนในพื้นที่ป่าชุมชนและมีส่วนในการสร้างแรงจูงใจในการดูแลรักษา ป้องกัน และ อนุรักษ์ป่าไม้ โดยการใช้ประโยชน์จากของป่าของคนที่ยั่งยืนจะเป็นไปใน 3 รูปแบบ คือ 1) ใช้ของป่าเพื่อการยังชีพเป็นส่วนใหญ่ 2) ใช้ของป่าเพื่อเสริมรายได้ที่หลากหลาย และ 3) ยึดการผลิตของป่าเป็นอาชีพ ซึ่งแต่ละรูปแบบขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศ สังคมและวัฒนธรรมของคนในชุมชน ของป่าจึงมีผลต่อเศรษฐกิจของครัวเรือน (household economy) ของคนในชนบทมากโดยเฉพาะในครอบครัวที่ยากจน (สมศักดิ์ สุขวงศ์, 2550)

มูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ของทรัพยากรป่าไม้

นักเศรษฐศาสตร์ได้แบ่งมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ทั้งหมดของทรัพยากรป่าไม้ (total economic value of forest resource) ซึ่งเป็นมูลค่าที่สะท้อนถึงความพอใจของประชาชนในสังคมที่เกิดจากการใช้ประโยชน์ และไม่ได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ ออกเป็น 2 ประเภท คือมูลค่าการใช้ประโยชน์ (use value) และมูลค่าไม่ได้ใช้ประโยชน์ (non-use value) จากทรัพยากรป่าไม้ (ภาพที่ 1)

มูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ทั้งหมดของทรัพยากรป่าไม้
(Total economic value of forest resource)

1. มูลค่าที่เกิดจากการใช้ (Use Value) ทรัพยากรป่าไม้

1.1 มูลค่าการใช้ประโยชน์ทางตรง (direct use value) เป็นมูลค่าที่เกิดจากการตั้งทรัพยากรป่าไม้มาใช้ประโยชน์ เช่น การนำไม้มาสร้างบ้าน และการเก็บของป่า เพื่อเป็นอาหารหรือใช้สอย

1.2 มูลค่าการใช้ประโยชน์ทางอ้อม (indirect use value) เป็นคุณประโยชน์ที่เกิดจากการทำหน้าที่ตามธรรมชาติของป่าไม้ที่ เช่น ป้องกันการพังทลายของดิน เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เป็นต้น

1.3 มูลค่าเผื่อจะใช้ (Option Value) มีทางเลือกที่จะใช้ในอนาคต แม้ไม่มีการใช้ในปัจจุบัน เช่น มูลค่า การไม่ตัดฟันไม้ขนาดเล็กลมาใช้ประโยชน์ แต่เก็บไว้ตัดในอนาคตเมื่อมีขนาดตามความต้องการ

2. มูลค่าการไม่ใช้ประโยชน์ (non-use value) จากทรัพยากรป่าไม้

2.1 มูลค่าการคงอยู่ (existence value) เป็นการให้ทรัพยากรป่าไม้คงอยู่ต่อไปหรือได้รับการสงวนไว้ มิให้สูญหาย ถึงแม้ว่าไม่ได้ใช้ประโยชน์ก็ตาม เช่น การสงวนพื้นที่ป่าไม้ไว้ ให้เป็นที่อยู่อาศัยของพืช และสัตว์ป่าที่หายาก

2.2 มูลค่าเก็บไว้ให้ลูกหลาน (bequest value) ความพอใจที่จะเก็บหรือปกป้องให้ทรัพยากร ป่าไม้ไว้ให้ลูกหลาน ญาติพี่น้อง หรืออนุชนรุ่นหลัง ได้เห็นหรือได้ใช้ประโยชน์ในอนาคต

ภาพที่ 1 องค์ประกอบของมูลค่าทั้งหมดทางเศรษฐกิจของทรัพยากรป่าไม้

อ้างอิงจาก สันติ สุขสอาด (2552)

การประเมินมูลค่าทรัพยากรป่าไม้ ทำให้ทราบมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ทั้งหมดของ ทรัพยากรป่าไม้เพราะผลผลิตที่ได้จากทรัพยากร ป่าไม้บางอย่าง เช่น ไม้ และ ของป่า มีราคาตลาด ทำให้สามารถประเมินหามูลค่าเป็นตัวเงินได้ โดยการประเมินมูลค่าตลาด (market value) เป็นการวิเคราะห์การซื้อขายผลิตผลหรือผลิตภัณฑ์ป่าไม้ ในท้องตลาด โดยใช้ราคาตลาด (market price) เป็นเครื่องมือช่วยในการพิจารณามูลค่าของผลิตผล หรือผลิตภัณฑ์ป่าไม้ ว่าควรมีมูลค่าเท่าใด ถ้านำออกมาขายในท้องตลาดหรือนำมาใช้ประโยชน์ใน คริวเรือน เช่น การประเมินหามูลค่าของไม้ยืนต้น (stumpage value) การประเมินหามูลค่าสุทธิจาก ของป่าที่เก็บหามาได้ เป็นต้น (สันติ สุขสอาด, 2552)

การบริหารจัดการป่าชุมชน

พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 ได้กำหนดให้มีคณะกรรมการในระดับพื้นที่เพื่อบริหารจัดการป่าชุมชน เรียกว่าคณะกรรมการป่าชุมชน ทำหน้าที่

(1) ร่วมมือกับพนักงานเจ้าหน้าที่ในการจัดให้มีหลักเขต ป้าย หรือเครื่องหมายอื่นตามมาตรา 49 ซึ่งเป็นมาตราที่กำหนดให้ พนักงานเจ้าหน้าที่ต้องจัดให้มีหลักเขต ป้าย หรือเครื่องหมายอื่นแสดงแนวเขตป่าชุมชน บริเวณเพื่อการอนุรักษ์ และบริเวณเพื่อการใช้ประโยชน์ไว้โดยรอบเพื่อให้ประชาชนเห็นได้ว่าเป็นเขตป่าชุมชน รวมทั้งต้องจัดให้มีการซ่อมแซมหลักเขต ป้าย หรือเครื่องหมายอื่นที่ชำรุดเสียหายหรือสูญหายด้วย และคณะกรรมการจัดการป่าชุมชนและสมาชิกป่าชุมชน ต้องให้ความร่วมมือในการดำเนินการนี้ด้วย หลักเกณฑ์ วิธีการ และรูปแบบ ในการจัดให้มีหลักเขต ป้าย หรือเครื่องหมายอื่นตามวรรคหนึ่งให้เป็นไปตามระเบียบที่อธิบดีกำหนด

(2) ออกข้อบังคับเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน หลักเกณฑ์การรับบุคคลเป็นสมาชิก ป่าชุมชน และการจัดการทรัพย์สินส่วนกลางของป่าชุมชน ทั้งนี้ ต้องไม่ขัดหรือแย้งกับระเบียบของ คณะกรรมการนโยบาย โดยการออกข้อบังคับตาม (2) ต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการป่าชุมชนประจำจังหวัดก่อน

(3) ดูแลรักษาป่าชุมชน บำรุงและฟื้นฟูป่าชุมชน ส่งเสริมการศึกษาเรียนรู้ และสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชน และเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ป่าชุมชน

(4) ดูแลรักษาทรัพย์สินส่วนกลางของป่าชุมชน รวมทั้งจัดทำบัญชีทรัพย์สินส่วนกลางของป่าชุมชนตามหลักเกณฑ์ที่อธิบดีกำหนด และรายงานให้คณะกรรมการป่าชุมชนประจำจังหวัดทราบทุกปี

(5) ดูแลให้สมาชิกป่าชุมชนปฏิบัติหน้าที่ที่กำหนดตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562

(6) สั่งให้ผู้หนึ่งผู้ใดที่ฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามข้อบังคับตาม (2) ออกจากป่าชุมชน หรือให้กระทำการหรืองดเว้นกระทำการใด ๆ ในเขตป่าชุมชน เพื่อให้เป็นไปตามข้อบังคับตาม (2) หรือพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562

(7) โกล่เกลี่ยหรือประนีประนอมเมื่อเกิดความขัดแย้งในการจัดการป่าชุมชน

(8) ช่วยเหลือพนักงานเจ้าหน้าที่ในกรณีที่มีการจับกุมปราบปรามผู้กระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้

(9) มีมติรับบุคคลเป็นสมาชิกป่าชุมชน หรือมีมติด้วยคะแนนเสียงจำนวนไม่น้อยกว่าสามในสี่ให้สมาชิกป่าชุมชนพ้นจากการเป็นสมาชิกป่าชุมชน

(10) ดำเนินการตามที่เห็นสมควรเพื่อป้องกันหรือบรรเทาความเสียหายแก่ป่าชุมชน

(11) ปฏิบัติการอื่นใดตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 หรือตามที่คณะกรรมการนโยบายหรือคณะกรรมการป่าชุมชนประจำจังหวัดกำหนดให้เป็นหน้าที่ของคณะกรรมการจัดการป่าชุมชน

แผนจัดการป่าชุมชน

ระเบียบคณะกรรมการนโยบายป่าชุมชน ว่าด้วยการจัดทำแผนจัดการป่าชุมชน พ.ศ. 2563 ได้กำหนดให้จัดทำแผนปฏิบัติการป่าชุมชนที่แสดงให้เห็นถึงวิธีการจัดการป่าชุมชนในแปลงพื้นที่ที่กำหนด ซึ่งต้องประกอบด้วยกิจกรรม ด้านหนึ่งด้านใดหรือทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ ด้านการอนุรักษ์ ด้านการฟื้นฟู ด้านการพัฒนา ด้านการควบคุมดูแล และด้านการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

ด้านการอนุรักษ์ เป็นการรักษาไว้ซึ่งสภาพตามธรรมชาติของพื้นที่ โดยการงดเว้น ซึ่งการกระทำการใด ๆ ที่อาจส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ ความหลากหลายทางชีวภาพ และความอุดมสมบูรณ์ ของพื้นที่ในระยะยาว และการป้องกันซึ่งภัยอันอาจเกิดจากธรรมชาติและภัยจากการกระทำของมนุษย์ เช่น การลาดตระเวน การทำแนวกันไฟป่า การจัดชุดลาดตระเวน การใช้ขนบธรรมเนียม ประเพณี ภูมิปัญญา ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ด้านการฟื้นฟู เป็นการกระทำหรืองดเว้นกระทำใด ๆ เพื่อให้พื้นที่กลับคืนสู่สภาพอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติตามแนวทางการดำเนินการต่อไปนี้ 1) บริเวณเพื่อการอนุรักษ์ ให้ระบุแผนการปลูกฟื้นฟูหรือปรับปรุงสภาพพื้นที่ป่าชุมชน หรือพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมเพื่อให้มีสภาพป่าที่สมบูรณ์ขึ้น และเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพ 2) บริเวณเพื่อการใช้ประโยชน์ ให้ระบุแผนการปลูกฟื้นฟูหรือปรับปรุงสภาพพื้นที่ป่าชุมชนหรือพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมเพื่อให้มีสภาพป่าที่สมบูรณ์ขึ้น กรณีการปลูกฟื้นฟูมีวัตถุประสงค์ เพื่อการใช้ประโยชน์จากไม้ เมื่อดำเนินการปลูกต้นไม้ตามแผนการปลูกแล้ว ให้จัดทำบัญชีค่าพิกัดแปลงปลูก หรือต้นไม้ที่ปลูกขึ้น ชนิดและจำนวนต้นไม้ที่ปลูก และรายงานคณะกรรมการป่าชุมชนประจำจังหวัด เพื่อรวบรวมเป็นฐานข้อมูลประกอบการใช้ประโยชน์จากผลผลิตและบริการป่าชุมชน

ด้านการพัฒนา เป็นการกระทำใด ๆ เพื่อปรับปรุงสภาพพื้นที่ป่าชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชน การพัฒนาด้านสาธารณูปโภค การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ เพื่อการศึกษาธรรมชาติและศูนย์ข้อมูลป่าชุมชน และการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกในป่าชุมชน เป็นต้น ทั้งนี้ ต้องไม่ทำให้เกิดความเสียหายและไม่เป็นการทำลายสภาพธรรมชาติเดิมของป่าชุมชน เช่น การจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ การสร้างศาลาที่พักขนาดเล็ก หรือที่พักจุดลาดตระเวน การพัฒนาแหล่งน้ำ ขนาดเล็ก กรณีมีการก่อสร้างหรือใช้เครื่องจักรในการดำเนินกิจการดังกล่าว ต้องเสนอรายละเอียด เฉพาะโครงการพัฒนานั้นเพื่อขอความเห็นชอบจากคณะกรรมการป่าชุมชนประจำจังหวัด และต้องดำเนินการ ร่วมกับพนักงานเจ้าหน้าที่ที่คณะกรรมการป่าชุมชนประจำจังหวัดมอบหมาย

ด้านการควบคุมดูแล เป็นการกำหนดมาตรการเพื่อป้องกันและบรรเทาความเสียหาย ที่จะเกิดแก่ป่าชุมชนตามข้อบังคับเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน การกำหนดให้มีการประชุมคณะกรรมการจัดการป่าชุมชนและสมาชิกป่าชุมชน แผนปฏิบัติการลาดตระเวนป่าประจำปี การวางระบบรับแจ้งเหตุ กรณีพบเห็นการกระทำผิดกฎหมายภายในป่าชุมชน

ด้านการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชน 1) การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชน เช่น การเก็บหาของป่า การศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในป่าชุมชน การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชน พักผ่อนหย่อนใจในป่าชุมชน และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอื่น ต้องเป็นไปอย่างสมดุลและยั่งยืน 2) ในกรณีที่มีการรวมตัวกันของสมาชิกป่าชุมชนเพื่อดำเนินกิจการวิสาหกิจชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับผลผลิตทรัพยากรธรรมชาติที่ได้มาจากป่าชุมชนต้องมีแผนการดำเนินการที่ชัดเจน 3) การจัดการกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในป่าชุมชน รวมทั้งการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชน สามารถจัดได้ทั้งในบริเวณเพื่อการอนุรักษ์และบริเวณเพื่อการใช้ประโยชน์ 4) การใช้ประโยชน์จากพื้นที่เพื่อจัดทำเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ เพาะชำกล้าไม้หรือปลูกพืชสมุนไพร ให้กระทำโดยการเลือกพื้นที่ที่เหมาะสม โดยจะทำให้เสียสภาพป่ามิได้ 5) กรณีที่มีการใช้ประโยชน์จากไม้ ให้ทำได้ในบริเวณเพื่อการใช้ประโยชน์ โดยต้องไม่ใช่ประโยชน์จากไม้ทรงคุณค่าที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและให้ทำได้ตามความจำเป็นเพียงเฉพาะเพื่อใช้สอยในครัวเรือนของสมาชิกป่าชุมชน หรือใช้ในกิจกรรมสาธารณะภายในชุมชน

เท่านั้น และในกรณีที่มีการนำไม้มาใช้ประโยชน์ให้ระบุหลักเกณฑ์ที่คณะกรรมการจัดการป่าชุมชนจะอนุญาตให้สมาชิกป่าชุมชนนำไม้ มาใช้ประโยชน์

การปกป้อง รักษา และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม

เพื่อประโยชน์ในการปกป้อง รักษา และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชนให้เป็นอย่างดีและยั่งยืน พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 ได้กำหนดให้เจ้าหน้าที่ป่าชุมชน ซึ่งคณะกรรมการป่าชุมชนประจำจังหวัดแต่งตั้งมีหน้าที่ ดังต่อไปนี้

1) ตรวจสอบพื้นที่และตรวจตราดูแลการดำเนินการใช้ประโยชน์จากผลผลิตและบริการป่าชุมชนของสมาชิกป่าชุมชนและบุคคลที่มีใช้สมาชิกป่าชุมชน และการดำเนินงานกิจการต่าง ๆ ในป่าชุมชน

2) แนะนำให้ความรู้ และสร้างจิตสำนึกแก่บุคคลในชุมชนและบุคคลที่อยู่รอบพื้นที่ป่าชุมชนในการดูแลรักษาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชน รวมทั้งรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่น ขนบธรรมเนียม และวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่น

3) ป้องกันหรือบรรเทาความเสียหายแก่ป่าชุมชน

4) สนับสนุนการดำเนินงานของคณะกรรมการจัดการป่าชุมชนให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้

5) รายงานคณะกรรมการป่าชุมชนประจำจังหวัดเมื่อปรากฏว่ามีกรณีจะต้องเพิกถอนป่าชุมชนทั้งหมดหรือบางส่วน

แนวพระราชดำริที่เกี่ยวข้องกับ การบริหารจัดการ การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

แนวพระราชดำริ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร

“สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลง เขาบอกว่าเพราะมีสารคาร์บอนขึ้นไปในอากาศมาก จะทำให้เหมือนเป็นตู้กระจกครอบแล้วโลกนี้ก็จะร้อนขึ้น เมื่อโลกร้อนขึ้นมีหวังว่าน้ำแข็งจะละลายลงทะเลและรวมทั้งน้ำในทะเลนั้นจะพองขึ้น เมื่อน้ำพองขึ้นก็จะทำให้ที่ที่ต่ำ เช่น กรุงเทพฯ ถูกร่นน้ำทะเลท่วมจึงได้ข้อมูลว่าสิ่งที่ทำให้คาร์บอนในอากาศเพิ่มมากขึ้นนั้นมาจากการเผาเชื้อเพลิงซึ่งอยู่ในดินและจากการเผาไหม้ ทำให้จำนวนคาร์บอนมีน้อยลงได้ก็เป็นความจริง ต้นไม้ทั่วโลกในปัจจุบันนี้กินคาร์บอนได้ในอัตรา 110 พันล้านตันต่อปี แต่ว่าถ้าเราดูต่อไปอีก ต้นไม้นั้นเองมันคายคาร์บอนออกมาในอัตราปีละ 55 พันล้านตัน ก็เหลือกำไรเพียงครั้งเดียววิธีแก้ไขก็คือ ต้องเผาน้อยลง และต้องปลูกต้นไม้มากขึ้น....”

พระราชดำรัส พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายชัยมงคล

ในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2532

ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต

แนวคิดการพัฒนาและฟื้นฟูป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ปลูกป่าในใจคน คือ การปลูกป่าลงบนแผ่นดิน

“เจ้าหน้าที่ป่าไม้ควรจะปลูกต้นไม้ลงในใจคนเสียก่อนแล้วคนเหล่านั้นก็พากันปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดินและรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง”

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร

สภาพพื้นที่เดิมส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ แต่ราษฎรตัดไม้ทำลายป่าเพื่อใช้เป็นที่ดินทำกิน ทำไร่ ทำให้ป่ามีสภาพทรุดโทรมแห้งแล้ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงมีแนวพระราชดำริให้สร้างจิตสำนึก ตลอดจนความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนให้รู้ถึงคุณประโยชน์ของป่า และการอยู่ร่วมกับป่าอย่างเกื้อกูลกันโดยให้ราษฎรมีส่วนร่วมในการปลูกป่าและจัดการทรัพยากรด้วยตนเองจนราษฎรมีจิตสำนึก รักผืนป่า สามารถจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าช่วยกันดูแลรักษาป่าป้องกันการตัดไม้ทำลายป่า การเกิดไฟป่า ตลอดจนรู้จักนำพืชจากป่ามาบริโภคใช้สอยใช้ป่าอย่างรู้คุณค่าควบคู่ไปกับการปลูกป่าทดแทน

“ให้ชาวบ้านได้เข้าร่วมกิจกรรมตั้งแต่ต้นและควรมีประโยชน์จากกิจกรรมด้วย เช่น ให้เพาะต้นกล้าแล้วซื้อจากเขาแทนที่จะต้องผลิตต้นกล้าโดยราชการเอง เพราะคงไม่ทันต่อความต้องการควรจะต้อง “ป่าไม่หุบบ้าน” ขึ้นมาให้ได้ หมายถึงให้ชาวบ้านเป็นผู้เพาะต้นกล้าภายในพื้นที่ของตนเอง แล้วทางราชการหรือเอกชนไปซื้อจากชาวบ้านให้ชาวบ้านมีรายได้ด้วย”

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร

“นอกจากนี้ยังฝึกให้ราษฎรช่วยทำหน้าที่พนักงานดูแลรักษาป่า
เพราะต่างฝ่ายต่างก็มีผลประโยชน์ร่วมกัน”

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร

23 มกราคม พ.ศ. 2520

ปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง

การปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง เป็นการปลูกป่า ปลูกพันธุ์ไม้ตามประโยชน์ที่จะนำไปใช้สอย โดยให้ความสำคัญกับพันธุ์ไม้ที่มีอยู่ตามท้องถิ่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแนวพระราชดำริไว้ว่า “การปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง ซึ่งได้แก่ ไม้ผล ไม้สร้างบ้านและไม้พืชนั้นสามารถให้ประโยชน์ได้ถึง 4 อย่าง คือ นอกจากประโยชน์ในตัวเองตามชื่อแล้วยังสามารถให้ประโยชน์ที่ 4 ซึ่งเป็นข้อสำคัญ คือสามารถช่วยอนุรักษ์ดินและน้ำลำธารด้วย”

พระราชดำรัส เมื่อวันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2523

ณ โรงแรมรินคำ จังหวัดเชียงใหม่

โครงการสร้างป่าสร้างรายได้

“...สร้างป่า สร้างรายได้ เป็นแนวทางการพัฒนาการฟื้นฟูป่าไม้ เพื่อให้ประชาชนสามารถอยู่ร่วมกับป่า และมีรายได้เสริมจากการปลูกพืชโดยไม่ทำลายป่าไม้ โดยการปลูกป่าร่วมกับพืชเศรษฐกิจ มีการปลูกไม้หลายๆ ระดับ หลายๆ ชนิด มีทั้งไม้เรือนยอดสูงลดหลั่นกันลงมา นอกจากนี้จะทำให้ชาวบ้านมีรายได้แล้ว ยังทำให้มีป่าไม้เพิ่มขึ้นอีกทางหนึ่งด้วย...”

สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ทรงบรรยายในการประชุมสัมมนา “รักษ่าป่านาน” 10 มีนาคม 2561

ณ ศูนย์การเรียนรู้และบริการวิชาการ เครือข่ายแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตำบลผาสิงห์ อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน

โครงการสร้างป่า สร้างรายได้ เป็นโครงการตามพระราชดำริสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เพื่อฟื้นฟูป่าต้นน้ำลำธาร เพื่อลดรายจ่าย สร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้านในพื้นที่เป้าหมาย เพื่อสร้างจิตสำนึกในการดูแลรักษาป่า เพื่อสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง โครงการสร้างป่าสร้างรายได้ เป็นโครงการตามพระราชดำริเพื่อแก้ปัญหา และเร่งฟื้นฟูป่า ต้นน้ำลำธารด้วยรูปแบบและวิธีการผสมผสานไปพร้อมกันทั้ง 3 ด้าน ตามที่ระบุไว้ในคู่มือการปฏิบัติงาน โครงการสร้างป่าสร้างรายได้ ตามพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. (สำนักงานโครงการสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี สำนักพระราชวัง. 2561) ได้แก่

ด้านการส่งเสริม ให้ราษฎรร่วมรักษาป่าที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์มิให้ถูกทำลายโดยราษฎรต้องมีการเรียนรู้ เกิดความเข้าใจและยอมรับในข้อตกลงของชุมชน ให้ความร่วมมือและปฏิบัติให้เป็นปกติจนเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต เพื่อสร้างจิตสำนึกให้ราษฎรเป็นผู้รักษาป่า สามารถยังชีพอยู่กับป่าอย่างกลมกลืนแบบมีส่วนร่วม

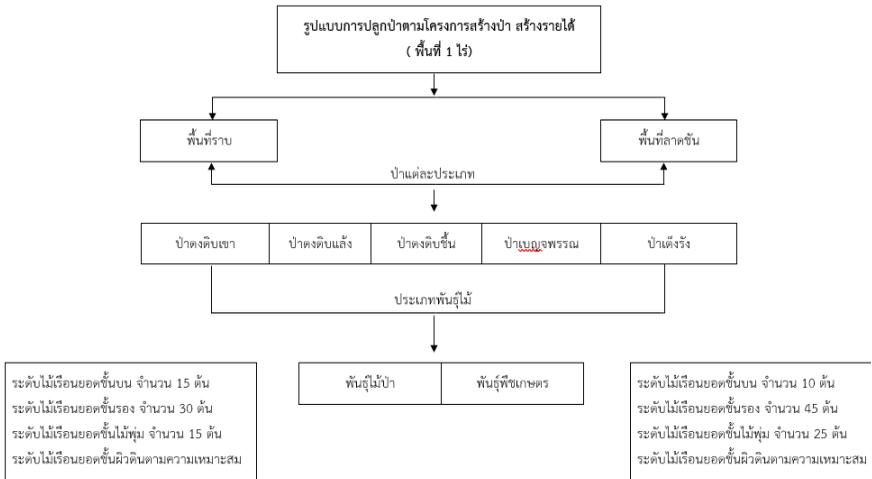
ด้านการฟื้นฟู ป่าต้นน้ำลำธารที่ถูกทำลายจนเสื่อมโทรมให้คืนสภาพป่าที่สมบูรณ์ โดยให้มีทั้งไม้ป่าที่เป็นไม้ดั้งเดิมของพื้นที่ และพืชเกษตรที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ราษฎร ใช้หลักวิชาการกำหนดรูปแบบการปลูกทดแทนกันไปตามระดับชั้นเรือนยอด เพื่อให้ได้ป่าที่มีสภาพใกล้เคียงป่าธรรมชาติ สำหรับประชาชนผู้ปลูกจะได้ประโยชน์จากการปลูกป่าโดยมีทั้งไม้ใช้สอย ไม้ใช้งาน และไม้เพื่อการบริโภค

ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต ของราษฎรในพื้นที่ให้มีความเป็นอยู่ดีขึ้นตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

วิธีการปลูกป่าให้สร้างรายได้

วิธีการปลูกป่าให้สร้างรายได้ใช้หลักการเดียวกับเลียนแบบป่าในสภาพธรรมชาติ โดยปลูกไม้ป่าให้เป็นไม้ประธาน หรือเป็นชั้นเรือนยอดและปลูกพืชเกษตรร่วมกับไม้ป่าใน 4 ชั้นเรือนยอด ได้แก่ เรือนยอดชั้นบน เรือนยอดชั้นรอง เรือนยอดชั้นไม้พุ่ม และเรือนยอดชั้นผิวดิน นอกจากนี้ยังควรพิจารณาถึงสภาพพื้นที่ ประเภท

ของป่า ลักษณะพันธุ์ไม้ในแต่ละประเภทป่าเพื่อนำมาปลูกให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ และเป็นไปตามความต้องการของราษฎร

ภาพที่ 2 รูปแบบการปลูกป่าตามโครงการสร้างป่า สร้างรายได้ (พื้นที่ 1 ไร่)
(สำนักงานโครงการสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี สำนัก
พระราชวัง, 2561)

ขั้นตอนการปฏิบัติงานโครงการสร้างป่า สร้างรายได้

สำนักงานโครงการสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี สำนักพระราชวัง ได้กำหนดแนวทางการปฏิบัติงานโครงการสร้างป่า สร้างรายได้ ไว้ในคู่มือการปฏิบัติงาน โครงการสร้างป่าสร้างรายได้ ตามพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (2561) ดังนี้ เริ่มจาก **การวิเคราะห์ข้อมูล** แบ่งเป็น การรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล การจัดทำรูปแบบสร้างป่า สร้างรายได้ **การเลือกและพัฒนาผู้นำ** การคัดเลือกผู้นำโครงการ ประชุมผู้นำโครงการ นำผู้นำโครงการไปทัศนศึกษา ประสานงานผู้นำโครงการสร้างป่า สร้างรายได้เพื่อให้ประชาสัมพันธ์ ชักชวนผู้เข้าร่วมโครงการ จัดทำประชาคมเพื่อรับสมัครผู้เข้าร่วมโครงการ **จัดตั้งคณะกรรมการระดับอำเภอและคณะทำงานระดับตำบล** ประชุมผู้เข้าร่วมโครงการสร้างป่า สร้างรายได้เพื่อชี้แจงทำความเข้าใจและให้ความรู้ ตลอดจนคัดเลือกผู้ประสานงาน นำผู้เข้าร่วมโครงการสร้างป่า สร้างรายได้ทัศนศึกษา คณะทำงานระดับตำบล **สำรวจวิเคราะห์พื้นที่เป็นรายครัวเรือน** กำหนดขอบเขตพื้นที่เป้าหมายรวมทั้งสำรวจความต้องการพันธุ์ไม้รายบุคคล และรวบรวมรายงานสรุปความเหมาะสมในการปลูกพืชแยกเป็นรายหมู่บ้าน ระบุจำนวนไม้ป่าและพืชเกษตร ประชุมคณะกรรมการระดับอำเภอเพื่อพิจารณาความเหมาะสมพันธุ์ไม้และอื่น ๆ จัดหาพันธุ์ไม้ จัดทำแผนการปลูกพืช การปลูก **ส่งเสริมกระบวนการกลุ่ม** ส่งเสริมการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ เลี้ยงปลา ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ส่งเสริมอาชีพ ภายในกลุ่ม การจดทะเบียนกับทางราชการ และ**การติดตาม**ให้คำแนะนำและแก้ไขปัญหา

โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (อพ.สธ.)

โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (อพ.สธ.) เป็นโครงการที่สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงสืบสานพระราชปณิธาน ในการอนุรักษ์ทรัพยากรของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงให้ความสำคัญและเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช ในปี พ.ศ. 2503 ที่เสด็จผ่านอำเภอท่ายาง จ.เพชรบุรี เพื่อแปรพระราชฐานไปยังพระราชวังไกลกังวล อ.หัวหิน จ.ประจวบคีรีขันธ์ ทรงทอดพระเนตรพื้นที่ที่มียางนาอยู่และกำลังจะเปลี่ยนแปลงไปจึงทรงให้อนุรักษ์ต้นยางนาและเพาะเมล็ดดงยางนา

ใน พ.ศ. 2535 สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงสืบทอดพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร โดยมีพระราชดำริกับ นายแก้วขวัญ วัชโรทัย เลขาธิการพระราชวัง ให้ดำเนินการอนุรักษ์พืชพรรณของประเทศและดำเนินการเป็นธนาคารพืชพรรณ โดยพระราชทานให้โครงการสวนพระองค์สวนจิตรลดา ฝ่ายวิชาการ เป็นผู้ดำเนินการ และนำไปสู่การจัดตั้งเป็นโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (อพ.สธ.) (โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2564)

โครงการ อพ.สธ. มีเป้าหมาย เพื่อพัฒนาบุคลากร อนุรักษ์และพัฒนา
ทรัพยากรพันธุกรรมพืชและทรัพยากรให้เกิดประโยชน์กับมหาชนชาวไทย มี
วัตถุประสงค์ เพื่อให้เข้าใจและเห็นความสำคัญของพันธุกรรมพืชและทรัพยากร ให้
ร่วมคิด ร่วมปฏิบัติ จนเกิดประโยชน์ถึงมหาชนชาวไทย ให้มีระบบข้อมูลพันธุกรรม
พืชและทรัพยากร สื่อถึงกันได้ทั่วประเทศ มีกรอบการดำเนินกิจกรรมแบ่งออกเป็น 3
กรอบ ได้แก่ กรอบที่ 1 เรื่องการเรียนรู้ทรัพยากร แบ่งออกเป็น 3 กิจกรรม ได้แก่
กิจกรรมที่ 1 กิจกรรมปกป้องทรัพยากร กิจกรรมที่ 2 กิจกรรมสำรวจเก็บรวบรวม
ทรัพยากร และกิจกรรมที่ 3 กิจกรรมปลูกรักษาทรัพยากร กรอบที่ 2 ได้แก่ กรอบ
การใช้ประโยชน์ แบ่งออกเป็น 3 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมที่ 4 กิจกรรมอนุรักษ์และใช้
ประโยชน์ทรัพยากร กิจกรรมที่ 5 กิจกรรมศูนย์ข้อมูลทรัพยากร และกิจกรรมที่ 6
กิจกรรมวางแผนพัฒนาทรัพยากร และ กรอบที่ 3 เรื่องการสร้างจิตสำนึก แบ่ง
ออกเป็น 2 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมที่ 7 กิจกรรมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์
ทรัพยากร และกิจกรรมที่ 8 กิจกรรมพิเศษสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากร

การสำรวจและจัดทำข้อมูลชุมชนด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์

องค์ความรู้การสำรวจและจัดทำข้อมูลชุมชนด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่องการสร้างฐานข้อมูลหมู่บ้านด้วยเทคโนโลยีภูมิสารสนเทศ ตำบลแม่กาษา อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ของ ศศิธร โคสุวรรณ. และคณะ (2565).

จุดมุ่งหมายของการศึกษาและสำรวจปัญหาชุมชน มีดังนี้

1. เพื่อต้องการทราบสภาพปัจจุบันของชุมชน ซึ่งเป็นข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ ลักษณะสภาพและการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ในด้านภูมิศาสตร์ สังคม ประเพณี และวัฒนธรรม ทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ
2. เพื่อต้องการทราบปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม ด้านวัตถุสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นแก่ชุมชน ที่มีลักษณะต่างกััน ดังนั้นการแก้ไขจะต้องสำรวจให้ได้ข้อมูลชัดว่า ปัญหาอะไรเร่งด่วนหรือไม่ เพื่อจะได้แก้ไขให้ตรงจุด
3. เพื่อได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรในท้องถิ่น ทั้งทรัพยากรบุคคล ทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรสังคม เช่น องค์กรต่าง ๆ
4. เพื่อได้ทราบทัศนคติ เจตคติ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนการใช้เวลาว่างของประชาชนในชุมชน
5. เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจ มาพิจารณา วางแผน หาแนวทางแก้ไข ปรับปรุง และส่งเสริมต่อไป

ข้อมูลชุมชน

การพัฒนาชุมชน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัจจุบัน ปัญหา และความต้องการของประชาชน รวมทั้งทรัพยากรมนุษย์และ ทรัพยากรธรรมชาติ ข้อมูลเป็นปัจจัยพื้นฐานในการตัดสินใจในการแก้ไข ปรับปรุง และส่งเสริมงานพัฒนา แหล่งที่มาของข้อมูลมี 2 ประเภท คือ

1. ข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) เป็นข้อมูลที่มีอยู่ในชุมชน การเก็บ รวบรวมอย่างมีระบบ จะทำให้ข้อมูลที่ต้องการ เชื่อถือได้
2. ข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) เป็นข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมไว้เป็น หลักฐาน เช่น รวบรวมเป็นเอกสาร ตำรา จดหมายเหตุ หรือรายงานการวิจัย ซึ่งเป็น ข้อมูลที่เชื่อถือได้

การรวบรวมข้อมูลจะต้องพิจารณาถึงจุดมุ่งหมายในการรวบรวม เพื่อให้ได้ ข้อมูลที่เป็นจริงที่สุด การรวบรวมจึงต้องกระทำอย่างรอบคอบในทุกด้าน ดังนี้

1. ตั้งจุดมุ่งหมายในการรวบรวมไว้อย่างชัดเจน
2. ต้องทำความเข้าใจกับปัญหาในชุมชนอย่างละเอียด
3. เครื่องมือที่สร้างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ต้องพยายามให้ได้ข้อมูลที่ เทียบตรงที่สุด เอกสารและข้อความที่ใช้สำรวจจะต้องปราศจากอคติต่าง ๆ
4. เลือกกลุ่มตัวอย่างที่มีความเหมาะสมในทุกด้าน
5. เกณฑ์มาตรฐานในการเก็บรวบรวมข้อมูล ทั้งเครื่องมือกลุ่มเป้าหมายต้อง เทียบตรง

6. ต้องศึกษา ประสานงานกับกลุ่มตัวอย่าง เพื่อกำหนดตัวบุคคล เวลา และ เครื่องมือไว้ล่วงหน้า
7. ข้อมูลที่รวบรวมไว้ ควรได้ตรวจสอบความเที่ยงตรง และความเชื่อมั่นก่อนนำมาใช้
8. การวางแผนงานที่ละเอียด และรัดกุมในทุกด้าน จะช่วยให้การดำเนินการสำรวจมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ขอข่ายการสำรวจชุมชน

ขอข่ายการสำรวจชุมชนเพื่อการพัฒนา ควรได้รับการศึกษาในทุก ๆ ด้าน เพื่อจะได้ใช้เป็นข้อมูลในการวิเคราะห์ ได้ดังนี้

1. ข้อมูลทางภูมิศาสตร์ ประกอบด้วยสถานที่ตั้ง อาณาเขต ลักษณะพื้นที่ จำนวนพื้นที่ การคมนาคม
2. ข้อมูลด้านประชากร จำนวนประชากร ลักษณะของประชากร อัตราการเพิ่ม การลด การประกอบอาชีพ ระดับการศึกษา ศาสนา แยกเป็นอายุและเพศ
3. ข้อมูลด้านประเพณีและวัฒนธรรม หมายถึง สภาพแนวคิด ทัศนคติ อุปนิสัย สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดระเบียบวินัย ความประพฤติ ตลอดทั้ง พฤติกรรมในสังคม
4. ข้อมูลด้านการศึกษา ระดับการศึกษาของประชาชนในชุมชน ข้อมูลสถานศึกษาในชุมชน เช่น จำนวนโรงเรียน สภาพของโรงเรียน จำนวนครูและนักเรียน ทัศนคติของประชาชนที่มีต่อสถาบันศึกษา

5. ข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจ การประกอบอาชีพหลักและอาชีพเสริมของ ประชากรในชุมชน รายได้ของประชากร ความต้องการของประชากรในด้านการผลิต ผลผลิต เงินทุน ตลาด การส่งเสริมความรู้

6. ข้อมูลทางการติดต่อสื่อสาร ในชุมชนมีการบริการด้านการสื่อสาร มากน้อยเพียงใด เช่น วิทยุ โทรทัศน์ โทรศัพท์ แหล่งไปรษณีย์ การสื่อสารระหว่าง หน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐกับชุมชน

7. ข้อมูลด้านโภชนาการอนามัย ได้แก่ แหล่งบริการด้านสุขภาพอนามัย โรงพยาบาล สถานีอนามัย การบริการการรักษาพยาบาล การวางแผนครอบครัว สิ่งแวดล้อม น้ำดื่ม น้ำใช้ ความสะอาดของบุคคล ของที่อยู่อาศัย เป็นต้น

8. ข้อมูลด้านสังคม ได้แก่ ความขัดแย้ง ความสามัคคี การรวมกลุ่มของ ประชาชนในการทำกิจกรรมต่าง ๆ รวมกลุ่มในการพัฒนาด้านอาชีพ การบำเพ็ญตน ให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชน

9. ข้อมูลทางการเมืองการปกครอง ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจใน บทบาท การเมืองการปกครอง หน้าที่และสิทธิของตนเองตามระบอบประชาธิปไตย

10. ข้อมูลทางด้านนันทนาการ แหล่งบริการด้านนันทนาการ การกีฬา กิจกรรมบันเทิงและการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

การให้ได้ข้อมูลดังกล่าว ผู้สำรวจข้อมูลจะต้องเตรียมเครื่องมือที่มีคุณภาพ และประสิทธิภาพให้พร้อม เพื่อนำไปใช้เพื่อรวบรวมข้อมูล เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ใน การพัฒนาชุมชนต่อไป

ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์

ในปัจจุบันนี้กิจกรรมของมนุษย์ส่วนใหญ่จำกัดขอบเขตเฉพาะบนพื้นโลก หรือใกล้พื้นผิวโลก ไม่ว่าจะเป็กิจกรรมด้านการเกษตร อุตสาหกรรม หรือการค้า และการบริการ ต่างก็เกิดขึ้นบนพื้นโลก แต่มีกิจกรรมบางประการโดยเฉพาะด้าน อุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นใต้พื้นผิวโลก เช่น การขุดเจาะน้ำมัน การทำเหมืองแร่ เป็นต้น หรือเหนือพื้นผิวโลกเล็กน้อย เช่น ธุรกิจการบิน กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้เรา จำเป็นต้องทราบว่าเป็นกิจกรรมประเภทใด เกิดขึ้นที่ใด ซึ่งล้วนสัมพันธ์กับตำแหน่ง บนพื้นผิวโลกทั้งสิ้น

เนื่องจากตำแหน่งที่ตั้งเป็นเรื่องสำคัญและมักเป็นประเด็นในหลายๆ ปัญหา ที่ต้องได้รับการพิจารณา ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับที่ตั้ง ทั้งในเรื่องของข้อสนเทศที่ใช้ในการแก้ปัญหาและวิธีการแก้ปัญหา เรียกว่า ปัญหาทางภูมิศาสตร์ (Geographic problems) เช่น การตัดสินใจเลือกทำเลที่ตั้งที่เหมาะสมในการสร้างสถานีอนามัย แห่งใหม่ในอำเภอหนึ่ง ๆ ของกระทรวงสาธารณสุข การพิจารณาเลือกเส้นทางที่เหมาะสมเพื่อนำส่งพัสดุภัณฑ์ให้แก่ลูกค้าด้วยความรวดเร็วของบริษัทจัดส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ การพิจารณาเลือกเส้นทางที่จะก่อสร้างทางด่วนสายใหญ่ของการทางพิเศษ จะเห็นได้ว่าปัญหาทางภูมิศาสตร์ ดังกล่าวข้างต้น ประกอบด้วยข้อมูลทั้งเชิงพื้นที่และข้อมูลเชิงคุณลักษณะที่เชื่อมโยงกัน ซึ่งจำเป็นต้องมีเทคโนโลยีในการจัดการกับข้อมูลเชิงพื้นที่และข้อมูลเชิงคุณลักษณะเหล่านั้น ที่เรียกว่า เทคโนโลยีภูมิเชิงพื้นที่ (Geospatial technology) หรือระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (Geographic Information System)

ขั้นตอนในการได้มาซึ่งข้อมูลในระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ ประกอบด้วย

1. ออกแบบฐานข้อมูลที่ต้องการสำรวจชุมชน เป็นทั้งสำรวจ และแบบสอบถาม
2. วางแผนในการสำรวจข้อมูลชุมชน แต่ละกลุ่ม แต่ละหมู่บ้าน (ภาพที่ 3)

ภาพที่ 3 การสำรวจและเก็บข้อมูลชุมชน

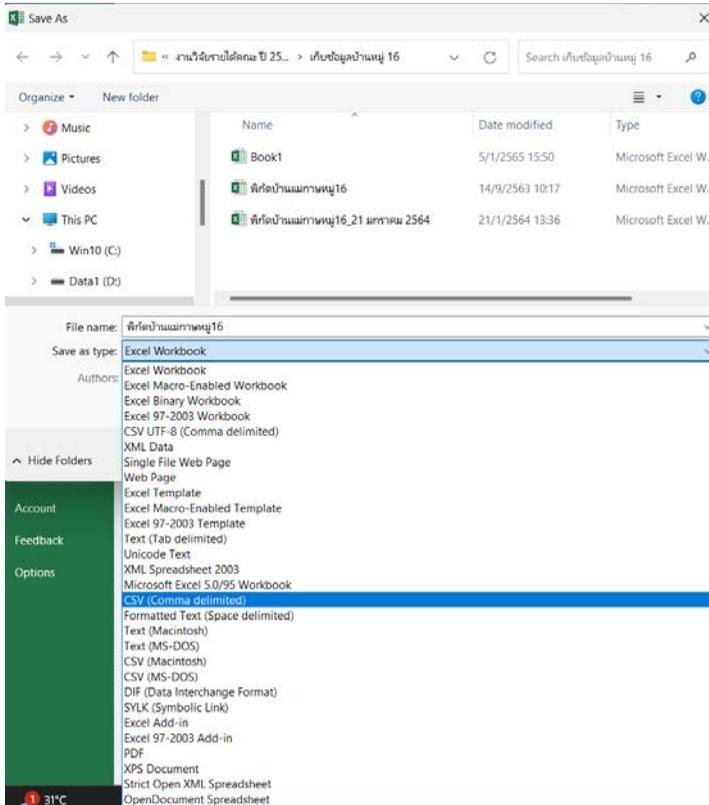
3. ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจ จัดเก็บในโปรแกรม Microsoft Excel (ภาพที่

4)

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M
1	x	y	ชื่อเจ้าบ้าน	บ้านเลขที่	หมู่ที่	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	หมายเหตุ				
2	460101	1865730	ศิริพงษ์ สันตะวัน	211		16	แม่ภาวรา	แม่สอด	ตาก				
3	460101	1865730	วิมลหัตถ์ แดงมณี	340		16	แม่ภาวรา	แม่สอด	ตาก				
4	460113	1865676	ประวิทย์พิมพ์ สักขะคำภา	163		16	แม่ภาวรา	แม่สอด	ตาก				
5	460115	1865700	เกษมชัช นนทศาสตร์	232		16	แม่ภาวรา	แม่สอด	ตาก				
6	460138	1865718	สมเกียรติ ภัตต	262		16	แม่ภาวรา	แม่สอด	ตาก				
7	460130	1865675	ประสงค์ ภัตต			16	แม่ภาวรา	แม่สอด	ตาก				
8	460126	1865647	พิเชษฐ			16	แม่ภาวรา	แม่สอด	ตาก				
9	460206	1865705	จัญญ์ ปันดี	489		16	แม่ภาวรา	แม่สอด	ตาก				
0	460223	1865703	วราพรฉวี เหลืองทรัพย์	540		16	แม่ภาวรา	แม่สอด	ตาก				
1	460251	1865703	ปิ่นประไพ ภาพเจริญ	237		16	แม่ภาวรา	แม่สอด	ตาก				
2	460283	1865686	ศุภิต แก้วกันยา	165		16	แม่ภาวรา	แม่สอด	ตาก				
3	460305	1865682	พิศ มีวงค์	223		16	แม่ภาวรา	แม่สอด	ตาก				
4	460478	1865589	เพ็ญ แก้วกันยา	30/1		16	แม่ภาวรา	แม่สอด	ตาก				
5	460439	1865698	เพ็ญ แก้วกันยา	30		16	แม่ภาวรา	แม่สอด	ตาก				
6	460454	1865596	ศุภาพรประทุมศรณ์			16	แม่ภาวรา	แม่สอด	ตาก				
7	460421	1865768	ศิวพรถน แจ่มไธมา	29		16	แม่ภาวรา	แม่สอด	ตาก				
8	460402	1865766	สมณ แก้วกันยา	180		16	แม่ภาวรา	แม่สอด	ตาก				
9	460361	1865766				16	แม่ภาวรา	แม่สอด	ตาก	ไม่ติดอาศัยอยู่			
0	460269	1865768				16	แม่ภาวรา	แม่สอด	ตาก	บ้านร้าง			
1	460249	1865767	เฉลิม แก้วกันยา	314		16	แม่ภาวรา	แม่สอด	ตาก				
2	460236	1865773	เรืองน้อย แก้วหา	221		16	แม่ภาวรา	แม่สอด	ตาก	เจ้าบ้านเสียชีวิต			
3	460230	1865714				16	แม่ภาวรา	แม่สอด	ตาก	ไม่ทราบชื่อเจ้าบ้าน			
4	460193	1865714	กาญจนา สีใจ	429		16	แม่ภาวรา	แม่สอด	ตาก				
5	460158	1865778	ชานัญญ์ แก้วกันยา	219		16	แม่ภาวรา	แม่สอด	ตาก				
6	460165	1865794	ฉัตร แก้วกันยา	219/1		16	แม่ภาวรา	แม่สอด	ตาก				
7	460172	1865799	ยก ไฉนเพ็ญ	220		16	แม่ภาวรา	แม่สอด	ตาก				
8	460173	1865833		290		16	แม่ภาวรา	แม่สอด	ตาก	ไม่ทราบชื่อเจ้าบ้าน			

ภาพที่ 4 ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจ เก็บใน Microsoft Excel

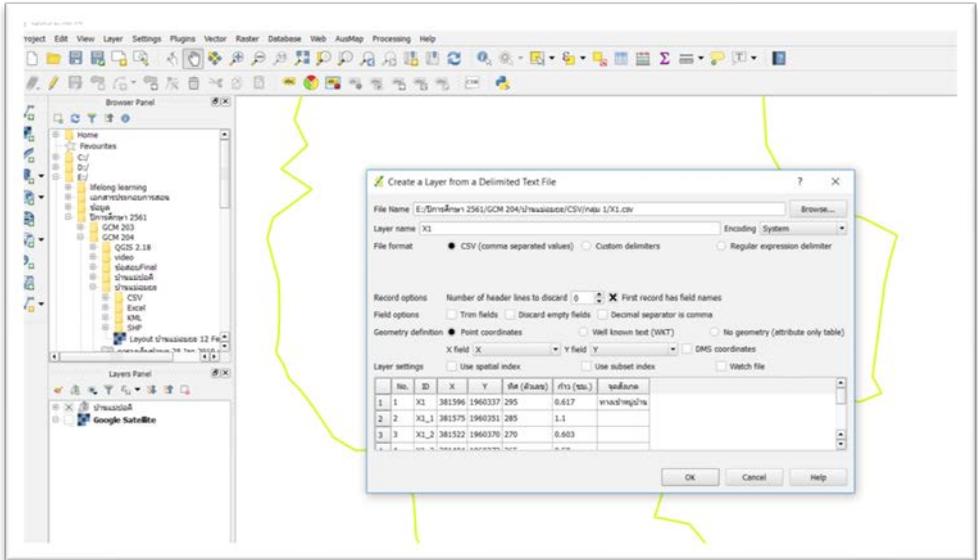
4. จากนั้นนำข้อมูลจาก Microsoft Excel โดยทำการบันทึกข้อมูลนามสกุล .csv (comma delimited) (ภาพที่ 5)

ภาพที่ 5 การบันทึกข้อมูลนามสกุล . csv

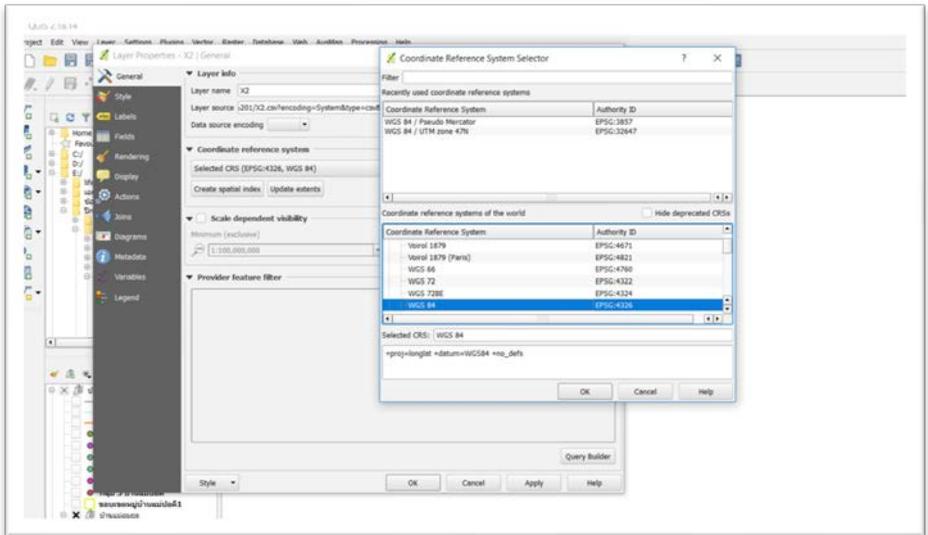
5. เมื่อบันทึกข้อมูลนามสกุล . csv แล้ว ติดตั้งโปรแกรมระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์รหัสเปิด QGIS เพื่อทำการสร้างแผนที่

6. เปิดโปรแกรม QGIS และนำเข้าข้อมูล ด้วยการคลิก Add Delimited text layer (ภาพที่ 6)

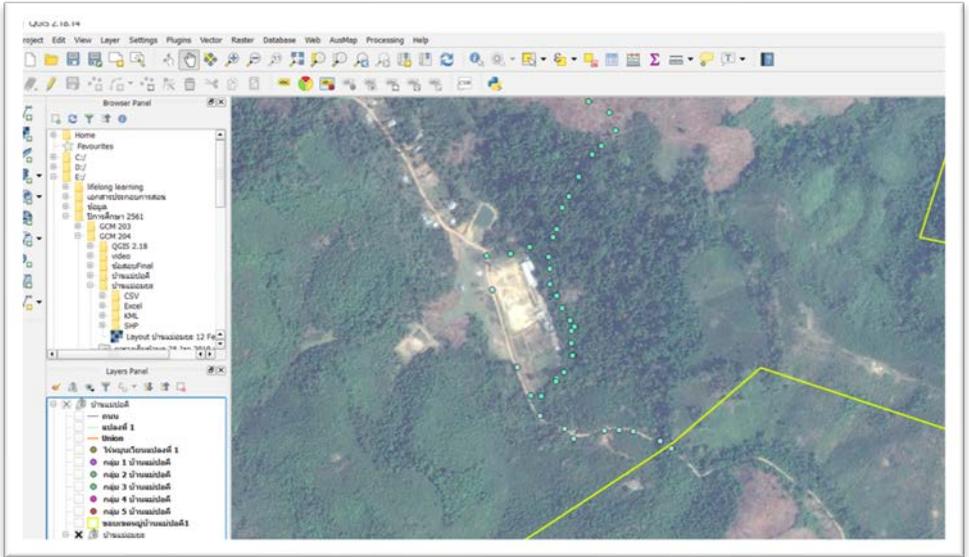
ภาพที่ 6 การนำเข้าข้อมูลจาก Text เข้าสู่ QGIS

7. ทำการตั้งค่าพิกัดให้กับข้อมูล ดังภาพที่ 7

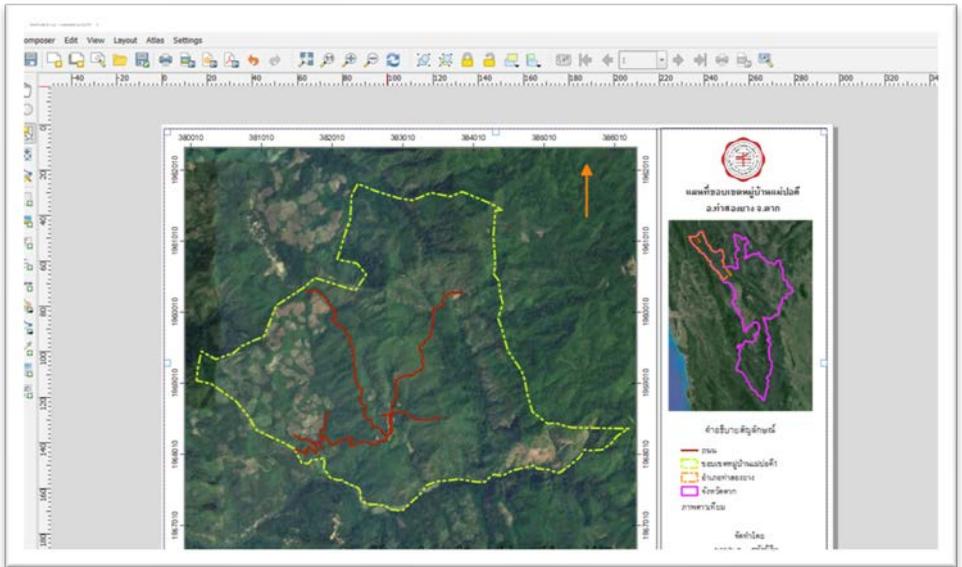
ภาพที่ 7 ตั้งค่าพิกัดให้ถูกต้อง

8. จากนั้นเมื่อข้อมูลได้นำเข้ามาเรียบร้อยแล้ว สามารถนำข้อมูลซ้อนทับกับข้อมูลอื่น ๆ ได้ เช่น ซ้อนทับกับข้อมูลภาพถ่ายดาวเทียม เป็นต้น (ภาพที่ 8)

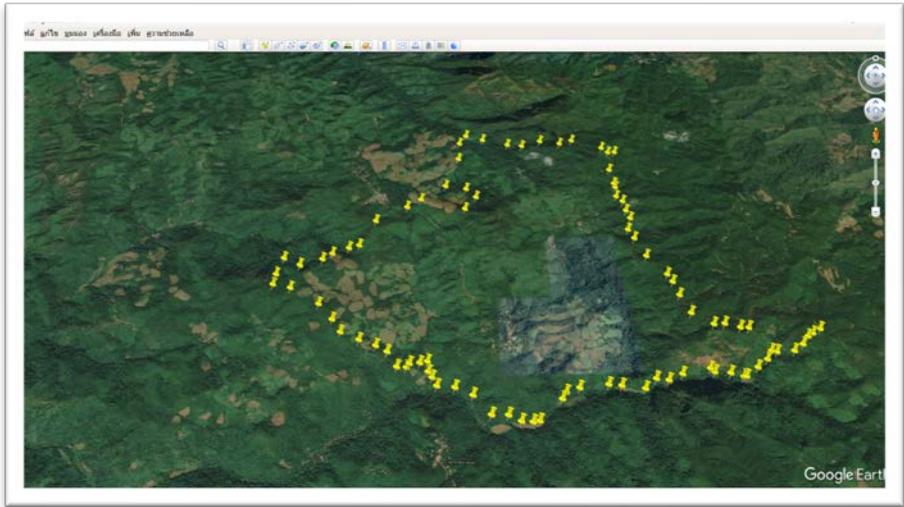
ภาพที่ 8 การซ้อนทับข้อมูลจากการสำรวจกับข้อมูลภาพถ่ายดาวเทียม

9. จากนั้นทำการสร้างแผนที่ ด้วยการใส่องค์ประกอบของแผนที่ ทั้ง ชื่อแผนที่
ที่ มาตราส่วน พิกัด คำอธิบายสัญลักษณ์ และทิศ (ภาพที่ 9)

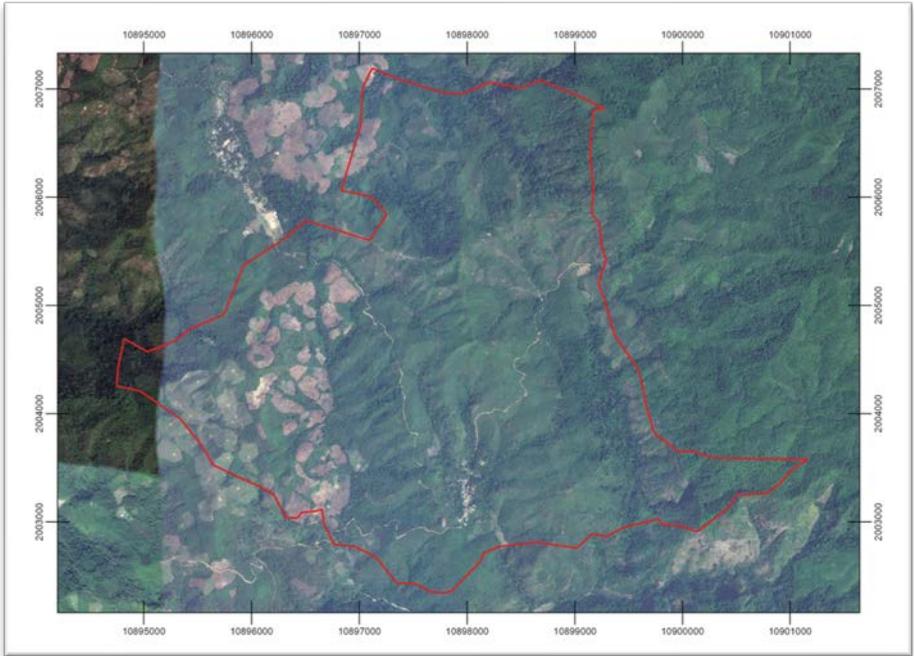

ภาพที่ 9 การสร้างแผนที่ พร้อมทั้งใส่องค์ประกอบแผนที่ทั้งหมด

10. การเผยแพร่แผนที่ข้อมูลที่ทำการสำรวจ สามารถเผยแพร่ แผนที่ได้ทั้งรูปแบบกระดาษ และแผนที่เป็นไฟล์ KMZ ที่สามารถนำข้อมูลไปเปิดด้วย Google Map ได้ (ภาพที่ 10, 11)

ภาพที่ 10 ข้อมูลที่สำรวจ ทำการแปลงเป็นไฟล์ KMZ

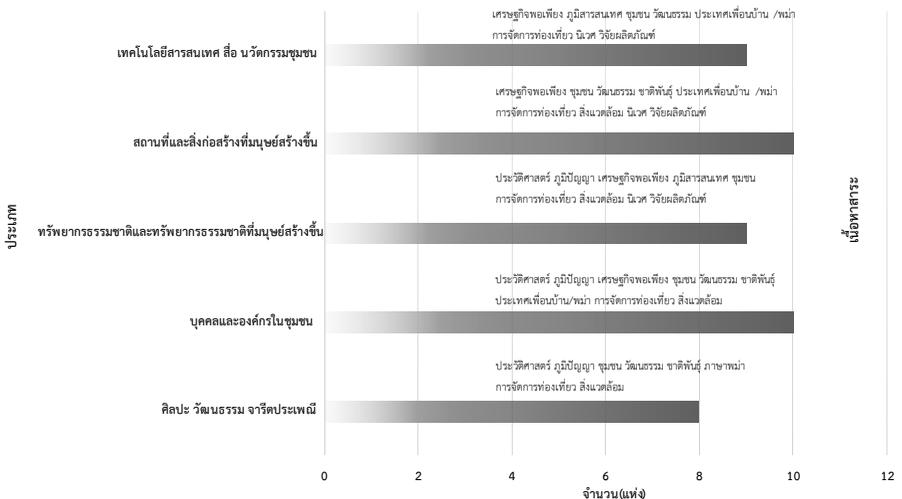

ภาพที่ 11 รูปแบบแผนที่กระดาษ

การจัดแหล่งเรียนรู้ที่มีการมีส่วนร่วมของชุมชน

องค์ความรู้จากงานวิจัยเรื่อง การจัดแหล่งเรียนรู้ภูมิสังคมภูมิวัฒนธรรมเพื่อ การสอนสังคมศาสตร์ ของ จรีพร นาคสัมฤทธิ์ และคณะ (2566)

รูปแบบการจัดแหล่งเรียนรู้แบ่งออกเป็นด้านการจัดพื้นที่แหล่งเรียนรู้ ด้านการ ถ่ายทอดความรู้ ด้านประเภทของแหล่งเรียนรู้ ที่สามารถแบ่งออกได้เป็น เทคโนโลยี สารสนเทศ สื่อ นวัตกรรม สถานที่และสิ่งก่อสร้างที่มนุษย์สร้างขึ้น ทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น บุคคลและองค์กรในชุมชน และ ศิลปะ วัฒนธรรม จารีตประเพณี (ภาพที่ 12) ด้านองค์ความรู้ภูมิสังคมภูมิวัฒนธรรม ในแหล่งเรียนรู้ชุมชน พบองค์ความรู้ 3 ด้าน ได้แก่ 1) องค์ความรู้ด้านสังคม วัฒนธรรม 2) องค์ความรู้ด้านเศรษฐกิจ 3) องค์ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อม และองค์ ความรู้ที่ได้มักเกิดจากการบูรณาการในความรู้ทุกมิติเนื่องจากชุมชนมีวิถีชีวิต การทำ มาหากิน อาศัยพึ่งพิงอยู่กับธรรมชาติ มีการใช้ทรัพยากรสอดคล้องกับการดำเนินชีวิต เกิดความพอเพียง

รูปแบบการจัดแหล่งเรียนรู้จากการมีส่วนร่วมของชุมชน

การจัดแหล่งเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เริ่มจากการประสานกับผู้นำชุมชนเพื่อเข้าไปพื้นที่ชุมชนที่มีจุดเรียนรู้ หรืออาจยังไม่มีจุดเรียนรู้แต่ต้องเข้าไปค้นหาและศึกษาข้อมูล หรือหากมีแหล่งที่ชุมชนเองสามารถระบุได้ว่าสถานที่ของความรู้ คนเก่ง ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านในเรื่องต่าง ๆ นั้นอยู่ที่ใด ข้อมูลปัจจุบันที่เป็นประโยชน์ในการพัฒนาหมู่บ้าน บุคคลและสถานที่เช่น บ้านผู้ใหญ่บ้าน วัด โรงเรียน เป็นที่รวมขององค์ความรู้ประจำหมู่บ้าน มีประวัติหมู่บ้านอย่างละเอียด ครอบคลุมอัตลักษณ์และชาติพันธุ์ มีเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน วิถีชีวิตชุมชนในอดีตจนถึงปัจจุบันที่ผู้เรียนเข้าไปเรียนรู้ได้ โดยวิทยาลัยจะเข้าไปมีส่วนร่วมกับชุมชนในการจัดแหล่งเรียนรู้ ดังนี้

- จัดเวทีประชาคม ชี้แจงให้เห็นความสำคัญของแหล่งเรียนรู้ มีการกำหนดหัวข้อความรู้สร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยมีผู้เรียนเข้าร่วมศึกษาเรียนรู้
- วางแผนปฏิบัติการ จัดการความรู้ร่วมกับชาวบ้านในชุมชน ทั้งการจัดเก็บข้อมูลประวัติหมู่บ้าน จัดการความรู้ของจุดเรียนรู้ให้เป็นลายลักษณ์อักษรและปรับข้อมูลของหมู่บ้านให้เป็นปัจจุบัน
- สืบค้นและบันทึก ประวัติหมู่บ้าน วิถีชีวิตของชุมชนในอดีตที่ยังไม่มีการบันทึกไว้ ข้อมูลที่เล่าสืบต่อกัน นำมาทบทวนให้ได้ข้อมูลที่ตรงกัน
- จัดการความรู้ของจุดเรียนรู้หรือแหล่งเรียนรู้ ทำเป็นลายลักษณ์อักษร รวบรวมเป็นบันทึกภูมิปัญญาของหมู่บ้านโดยระบุที่มาของคนเก่ง ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของความรู้

- ปรับข้อมูลสารสนเทศ ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน(จปฐ.) ข้อมูลพื้นฐานหมู่บ้าน/ชุมชน (กชช.2ค) ทะเบียนบ้านผู้นำ กลุ่ม องค์กร กองทุนของหมู่บ้าน ให้เป็นปัจจุบัน โดยศึกษาจากข้อมูลที่มีอยู่ เทียบกับข้อมูลจากเอกสารราชการที่อ้างอิงได้
- ถอดบทเรียน ที่เป็นผลจากขั้นตอนที่ 3-5 นำเสนอชุมชน/ ประชาคมให้ตรวจสอบรับรองความเที่ยงตรง
- จัดข้อมูล จุดเรียนรู้ วางแผนการเข้าใช้พื้นที่แหล่งเรียนรู้ อย่าง สม่่าเสมอโดยสถานศึกษาร่วมกับชุมชน

แหล่งเรียนรู้ของชุมชน

คนในชุมชนเห็นว่าแหล่งเรียนรู้ที่แสดงอยู่ชัดเจนในชุมชน ได้แก่

1) แหล่งเรียนรู้ประเภทบุคคลและองค์กรในชุมชน กิจกรรมเป็นการเรียนรู้จากการสอบถาม สัมภาษณ์ พูดคุย ประชุมกลุ่ม หรือการเสวนาในชุมชน การพบผู้รู้

2) แหล่งเรียนรู้สถานที่และสิ่งก่อสร้างที่มนุษย์สร้างขึ้น กิจกรรมเป็นการเรียนรู้จากการสำรวจสถานที่ที่สำคัญในชุมชน เช่น ศาสนสถาน พื้นที่การเกษตร สวน ไร่ นา อาคารวิสาหกิจชุมชน รวมถึงพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชุมชนและประเทศ เพื่อนบ้านตามชายแดน แหล่งสถานที่ประเพณีพิธีกรรมที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติและวิถีชีวิตชุมชน แหล่งกำจัดของเสียของชุมชน

3) แหล่งเรียนรู้ทรัพยากรธรรมชาติและธรรมชาติที่มนุษย์สร้างขึ้น กิจกรรมเป็นการเรียนรู้จากการสำรวจแหล่งทางธรรมชาติที่แวดล้อมชุมชน ป่าอนุรักษ์ ป่าชุมชน การเก็บข้อมูล การออกแบบพื้นที่ การจัดการโรงเรือนเพาะปลูก การสำรวจแหล่งทางธรณีวิทยาในชุมชน การจัดบ้านพักโฮมสเตย์

4) แหล่งเรียนรู้เทคโนโลยี สื่อ นวัตกรรมชุมชน กิจกรรมเป็นการเรียนรู้การนำเทคโนโลยีไปประยุกต์ใช้กับชุมชน การใช้เครื่องมือทางภูมิสารสนเทศ (GIS) การสำรวจเครือข่ายอินเทอร์เน็ตในชุมชน การสำรวจเทคโนโลยีนวัตกรรมของชุมชน

5) แหล่งเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี กิจกรรมเป็นการเรียนรู้จากการสังเกต สัมภาษณ์ ลงมือปฏิบัติ การศึกษาจากผู้รู้ สนทนา จัดทำโครงการ

หลัก 3 ส่งเสริม การส่งเสริมการจัดแหล่งเรียนรู้ชุมชน

การส่งเสริมการจัดแหล่งเรียนรู้ชุมชนในรูปแบบ 3 ส่งเสริม ประกอบด้วย

ส่งเสริมแหล่งเรียนรู้ในชุมชน จัดพื้นที่ชุมชนสำหรับการสอน กำหนดสถานที่ศึกษาเรียนรู้ตามประเภท ได้แก่

- **ประเภทบุคคลและภูมิปัญญา** เป็นการเรียนรู้จากบุคคลและองค์กรในชุมชน คณะบุคคล ตัวแทนองค์กร ทั้งภาครัฐและเอกชนที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะ มาถ่ายทอดความรู้ แนวคิดหลักการและวิธีการปฏิบัติให้แก่ผู้เรียน เช่น ตัวแทนธุรกิจอุตสาหกรรม หัวหน้าส่วนราชการ ปราชญ์ชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น พระหรือผู้นำศาสนา ผู้นำชุมชน คณะบุคคลจากสถาบันต่าง ๆ

- **ประเภทชุมชน** สถานที่สำคัญแสดงเรื่องราววิถีชีวิตชุมชน อาคารสิ่งก่อสร้างที่มนุษย์สร้างขึ้น จากอดีตถึงปัจจุบัน เช่น บ้านที่อยู่อาศัยสร้างตามภูมิปัญญาของคนในชุมชน ประวัติความเป็นมา โบราณสถาน โบราณวัตถุ พิพิธภัณฑสถาน วัด พระพุทธรูป โบสถ์ วิหาร ศูนย์ราชการ โรงพยาบาล โรงเรียน ตลาด แหล่งผลิตสินค้าชุมชน

- **ประเภทศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี พิธีกรรม** เป็นกิจกรรมทางสังคมสะท้อนวิถีชีวิตความเชื่อความเคารพศรัทธา ประเพณีพิธีกรรมตามปฏิทินวัฒนธรรมของชุมชน แสดงวิถีชีวิต วิธีปฏิบัติของคนในชุมชนที่ต่อเนื่องมายาวนาน แสดงอัตลักษณ์ เช่น วัฒนธรรมการแต่งกาย อาหาร การดูแลสุขภาพ การรักษาโรค การออกแบบที่อยู่อาศัย มารยาท ลาน

กิจกรรมประเพณี พิธีกรรมที่ส่งผลต่อการผลิตผลการเกษตรสัมพันธ์กับสิ่ง
เหนือธรรมชาติ

- **ประเภทสื่อพื้นบ้าน** ศิลปกรรมแสดงสุนทรีย์ การแสดงออก
ความรู้สึกรักใคร่ของคนในชุมชนผ่านงานศิลปะและสันตนาการ เช่น ดนตรี
พื้นเมือง การแสดงพื้นบ้าน การละเล่น งานรื่นเริง แสดงให้เห็นวิถีชีวิตความ
เป็นอยู่โดยมีเป้าหมายเพื่อความบันเทิง สนุกสนานเพลิดเพลิน ถ่ายทอด
ค่านิยมคุณธรรมแก่คนในชุมชนรวมถึงผู้รับสื่อ

- **ประเภททรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น** ทั้ง
ที่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ พรรณไม้ น้ำ ดิน หิน แร่ธาตุ
ถ้ำ ชนิดพันธุ์ของสัตว์ ความหลากหลายทางชีวภาพ และสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น
เช่น เขื่อน อ่างเก็บน้ำ ฝายชลประทาน คลองระบายน้ำ อุทยานแห่งชาติ
ศูนย์อนุรักษ์คุ้มครองสัตว์ป่า เป็นแหล่งเรียนรู้ เชื่อมโยงในมิติความสัมพันธ์
ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

ส่งเสริมการจัดแหล่งเรียนรู้ระดับอุดมศึกษา สถาบันอุดมศึกษาส่งเสริมให้
ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นพื้นที่ฝึกปฏิบัติการจริง

ส่งเสริมการจัดการ แหล่งเรียนรู้ชุมชนยังขาดการจัดการที่ชัดเจน จากการ
วิจัยพบว่า ชุมชนส่วนมากเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิต คนในชุมชนอยู่กันปกติ ซึ่งมีได้จัด
ไว้ชัดเจนเหมือนรูปแบบแหล่งเรียนรู้อื่น ๆ แหล่งเรียนรู้ชุมชนยังต้องมีการ
ประชาสัมพันธ์ มีการวางแผนจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับการเข้าใช้แหล่งเรียนรู้
ส่งเสริมปราชญ์ชาวบ้าน ครูภูมิปัญญาให้เข้ามาเป็นผู้ให้ความรู้ในแหล่งเรียนรู้

ส่งเสริมกิจกรรมถ่ายทอดความรู้ของชุมชน การจัดทำฐานการเรียนรู้ ส่งเสริมการเรียนรู้ทุกช่วงวัย ส่งเสริมชุมชนให้มีการแลกเปลี่ยนเชื่อมโยงความรู้กับสถานศึกษาที่เข้าใช้พื้นที่เรียนรู้โดยจัดต่อเนื่อง

หลัก 4 สอน

หลัก 4 สอนสำหรับใช้จัดแหล่งเรียนรู้ชุมชน ประกอบด้วย

สอนโดยชุมชนมีส่วนร่วม ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้เข้ามามีส่วนร่วม การสอนโดยครูผู้สอนเป็นผู้เอื้อกระบวนการ เป็นการเรียนรู้ร่วมกัน การจัดให้ผู้เรียนเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้ชุมชน ได้บันทึก เก็บข้อมูลความรู้ภูมิปัญญาร่วมกับคนในชุมชน เรียนรู้การจัดจิตอาสาเพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชน การวางแผนการเรียนรู้ จัดกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน การจัดทำแผนที่เรียนรู้ การจัดการข้อมูลสารสนเทศของชุมชน เมื่อผู้เรียนได้เรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ชุมชนแล้ว ข้อมูลนำมาสรุปรวบรวมและนำเสนอ ข้อมูลจากการศึกษานำไปเป็นข้อมูลในการพัฒนาชุมชน

สอนและใช้ประโยชน์ แหล่งเรียนรู้เกิดประโยชน์แก่คนทุกช่วงวัยทั้งในและนอกชุมชน ผู้เรียนได้ประสบการณ์ตรงตามหลักสูตร เกิดการปรับมุมมองการเรียนรู้ และการทำงานร่วมกับชุมชน ต่อยอดความรู้ภูมิสังคมและวัฒนธรรม

สอนโดยสร้างองค์ความรู้ จากแหล่งเรียนรู้สู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน ได้แก่ ด้านสังคมและวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้เข้าใจนำไปปฏิบัติทำงานพัฒนาเพื่อจัดการสภาพภูมิสังคมและภูมิวัฒนธรรม เกิดพลังคุณค่าสังคมวัฒนธรรมที่เป็นพลังละเอียดอ่อน (Soft power) สืบสานสร้างสรรค์ลดความเหลื่อมล้ำในสังคมได้

สอนพัฒนาอย่างยั่งยืน ทั้ง 3 มิติสังคม สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สอดคล้อง
องค์ความรู้ในแหล่งเรียนรู้

หลัก 1 สร้าง ประกอบด้วย

หลัก 1 สร้างสำหรับใช้จัดแหล่งเรียนรู้ชุมชน ประกอบด้วย

สร้างกิจกรรมและบริการ ในแหล่งเรียนรู้ภูมิสังคมภูมิวัฒนธรรม การสอน
จัดกิจกรรมที่หลากหลายแก่ผู้เรียนให้เกิดผลลัพธ์การเรียนรู้ กิจกรรมทั้งการสำรวจ
สืบสาวหาความรู้ สร้างฐานเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้ ได้แก่ 1) ฐานวิถีชีวิตสังคม
วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น
ฐานเกี่ยวกับอาชีพสัมมาชีพ หัตถกรรมชุมชน สร้างกิจกรรมการเรียนรู้เป็นรายบุคคล
และรายกลุ่ม การทำงานเป็นกลุ่ม (Teamwork) ผ่านกิจกรรมปฏิบัติการ เก็บข้อมูล
การวิเคราะห์ อภิปราย สรุปผล และนำเสนอผลจากการเรียนรู้ร่วมกับคนในชุมชน
รวมถึงการนำมาอภิปรายต่อในชั้นเรียนเพื่อการพัฒนาความคิดหลังจากเข้าชุมชน
แล้ว 2) ฐานเกี่ยวกับการเรียนรู้ทรัพยากรธรรมชาติ การใช้ประโยชน์จากป่าไม้ แหล่ง
ธรรมชาติภายในชุมชน และการจัดการทรัพยากรของชุมชน 3) ฐานพิธีกรรมตาม
ความเชื่อ และคติความเชื่อที่แฝงในตัวบุคคล

การบริการความรู้ในแหล่งเรียนรู้ แบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดย
แหล่งเรียนรู้ที่ให้บริการความรู้แบบเป็นทางการ ได้แก่ หน่วยงานราชการ วิทยากรผู้
เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถและเชี่ยวชาญ หน่วยงานเป็นผู้ให้บริการและจัดเตรียม
บุคคลผู้รู้ ส่วนการบริการแบบไม่เป็นทางการจะเป็นการเรียนรู้จากผู้นำชุมชนหรือ
กลุ่มผู้รู้ในชุมชน การประสานกับชุมชนเพื่อจัดผู้รู้มาให้บริการ นอกจากนี้สถานที่ใน

ชุมชนทั้งศาลาประชาคม ห้องประชุมของโรงเรียน หรือสถานที่สำคัญของชุมชนเช่น
ป่าชุมชน แหล่งธรรมชาติในชุมชน พื้นที่ทางการเกษตร สถานที่ประกอบพิธีกรรม
ลานกิจกรรมประเพณีวัฒนธรรม ร้านค้าชุมชน สถานที่กลุ่มอาชีพกลุ่มแม่บ้าน
สหกรณ์ในชุมชน ยังสามารถจัดเป็นพื้นที่บริการความรู้ได้ด้วย

เอกสารอ้างอิง

กรมป่าไม้. 2564. *ข้อมูลสถิติกรมป่าไม้ 2564*. ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร, กรมป่าไม้.

โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. 2564. *โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี แผนแม่บท อพ.สธ. ระยะ 5 ปี ที่เจ็ด (1 ตุลาคม พ.ศ. 2564 – 30 กันยายน พ.ศ. 2569)*.

จรีพร นาคสัมฤทธิ์ ปนัดดา ลากกิน บุญธิดา ม่วงศรีเมืองดี อารมย์ จันทะสอน ปัญญา ไวยบุญญา ประภัสสร ยอดสง่า ศศิธร โควสุวรรณ 2566. การจัดแหล่งเรียนรู้ภูมิสังคมภูมิวัฒนธรรมเพื่อการสอนสังคมศาสตร์. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, 42 (3): 325-339.

พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562. ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 136 ตอนที่ 71 ก (29 พฤษภาคม 2562) : 71-101.

ศศิธร โควสุวรรณ. อารมย์ จันทะสอน ปนัดดา ลากกิน, บุญธิดา ม่วงศรีเมืองดี ประภัสสร และปัญญา ไวยบุญญา. 2565. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ *การสร้างฐานข้อมูลหมู่บ้านด้วยเทคโนโลยีภูมิสารสนเทศ ตำบลแม่กาษา อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก*. วิทยาลัยโพธิวิชชาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สมศักดิ์ สุขวงศ์. (2550). *การจัดการป่าชุมชน: เพื่อคนและเพื่อป่า*. กรุงเทพฯ : ทวีวัฒนาการพิมพ์ จำกัด.

สันติ สุขสอาด. 2552. การประเมินมูลค่าทรัพยากรป่าไม้. *วารสารการจัดการป่าไม้*, 3(6): 122-133.

สำนักงานโครงการสมเด็จพระรัตนราชสุตาฯ สยามบรมราชกุมารี สำนักพระราชวัง. 2561. *คู่มือการปฏิบัติงาน โครงการสร้างป่าสร้างรายได้ ตามพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุตาฯ สยามบรมราชกุมารี*. กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย กรุงเทพฯ 102 หน้า.

Kellert, S.R. Mehta J.N. Ebbin S.A. Lichtenfeld, L.L. (2000). Community natural resource management: promise, rhetoric, and reality. *Society and natural resources*, 13:705-715.

Thakadu, O.T. (2003). The Concept of Community Ownership and Mobilization: Experiences from Community-Based Natural Resources Management. In: FAO. 2003. *Proceedings of the workshop held in Mbabane, Swaziland, 7-11 May 2001*.

WWF. 2016. Living Planet Report 2016. *Risk and resilience in a new era*. WWW International, Gland, Switzerland.